

ЛІТЕРАТУРА

1. Стороженко Н.В. К истории малороссийских казаков в конце XVIII и в начале XIX в. Киевская старина. 1897. №10. С. 115–131.
2. Павловский И.Ф. О переселении Полтавских казаков на Черноморье и Тамань в начале прошлого столетия. Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Полтава, 1915. № 13. С. 155–159.
3. Щербина Ф.А. История Кубанского казачьего войска. Том II. История войны казаков с закубанскими горцами. Екатеринодар: Тип. Товарищества печатного и издательского дела под фирмою «Печатник», 1913. 848 с.
4. Кабузан В.М. Переселення українців у Далекосхідний край в 1850–1916. Український історичний журнал. 1971. № 2. С. 65–70.
5. Петренко Є.Д. Українське козацтво і Кубань. Київська старовина. 1991. № 3. С. 114–119.
6. Шандра В.С. Малоросійське генерал-губернаторство, 1802–1856: функції, структура, архів. К. [Держ. ком. архівів України], 2001. 356 с.
7. Ликова В.В. Переселення малоросійських козаків на землі Чорноморського війська на початку XIX ст. Чорноморська минувшина. Одеса, 2010. Вип. 5. С. 27–33.
8. Якименко Н.А. Переселенческая политика царизма на Украине и ее последствия (1861–1917 гг.). Монография. Полтава: РВВ ПДАА, 2011. 298 с.
9. О переселении из малороссийских губерний казаков на земли Черноморского войска. 17 марта 1808 г. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1. СПб., 1830. Т. XXX. № 22902. С. 132–136.
10. О умножении Черноморского войска переселением на земли, оному войску принадлежащая, 25.000 Малороссийских казаков. 19 апреля 1820. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1. СПб., 1830. Т. XXXVII. № 28241. С. 165–167.
11. О дозволеннии принимать в Черноморское казачье войско Малороссиан отдельными семействами. 19 января 1846 г. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2. СПб., 1847. Т. XXI. Отд. 1. № 19633. С. 141.
12. О переселении Малороссийских казаков в Закавказский край. 9 ноября 1850. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2. СПб., 1851. Том XXV. Отд. 2. № 24616. С. 187–188.
13. О переселении двухсот семейств Малороссийских казаков в Закавказский край. 2 мая. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2. СПб., 1853. Том XXVII. Отд. 1. № 26227. С. 312.

УДК 340.12: 342.727 (477)

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА – ОСНОВА СВОБОДИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ЛЮДИНИ

INFORMATION RIGHTS – BASIS FOR FREEDOM OF HUMAN FORMATION AND EXPRESSION

Ярмол Л.В.,
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри теорії та філософії права
Національний університет «Львівська політехніка»

У статті проаналізовано інформаційні права як структурні елементи суб'єктивного юридичного права на свободу вираження поглядів. Розкрито основні позиції вчених щодо співвідношення інформаційних прав та свободи вираження поглядів. Сформульовані пропозиції щодо вдосконалення юридичних гарантій забезпечення інформаційних прав як складової частини свободи поглядів в Україні.

Ключові слова: свобода вираження поглядів, свобода формування поглядів, інформаційні права, інформація, свобода, можливості людини.

В статье проанализированы информационные права как структурные элементы субъективного юридического права на свободу выражения мнения. Раскрыты основные позиции ученых по соотношению информационных прав и свободы выражения мнения. Сформулированы предложения по совершенствованию юридических гарантий обеспечения информационных прав как составляющей свободы выражения мнения в Украине.

Ключевые слова: свобода выражения мнения, свобода формирования мнения, информационные права, информация, свобода, возможности человека.

The article states that international information law and information law as a separate branch of national law is an important tool and a guarantee of realization of freedom of expression. The object of their research are the information rights, namely the possibility to search, access, receive and distribute any information. Information rights are essential elements of freedom of the formation and expression of human views, and their research is an important component of the development of the general theory of human rights. The possibilities for searching, accessing, receiving information and ideas form the basis of freedom of view formation. Freedom of expression is provided through the distribution and transmission of information and ideas.

The author analyzed the information rights as structural elements of the subjective legal right to freedom of expression. It is argued that the interpretation of the freedom of expression of human rights in the main international human rights instruments and in the Constitution of Ukraine is not the same. Information rights as structural elements of subjective legal right to freedom of expression are not reflected in the Constitution of Ukraine, therefore it is proposed to consolidate them in such status. In the Law of Ukraine «On Information» it is also necessary to proclaim that the right on information, which covers individual information possibilities of each, is also an element of freedom of expression.

The main positions of scientists concerning the correlation of information rights and freedom of expression are outlined.

It is emphasized that the basis of information rights is information. It is stated that the concept of information is wider than the concept of views. The disclosure of information rights in the structure of freedom of expression as a subjective legal right shows that this freedom is interpreted quite broadly.

The proposals on the improvement of legal guarantees of the safeguard of information rights as a component of freedom of view in Ukraine are formulated. It is proposed to proclaim not only the freedom of expression, but also the freedom to form them in the main international human rights instruments and in the Constitution of Ukraine.

Key words: freedom of expression, freedom of view formation, information rights, information, freedom, human possibilities.

Постановка проблеми. Важливим інструментом і гарантією реалізації свободи вираження поглядів людини є міжнародне інформаційне право та інформаційне право як окрема галузь національного права. Об'єкт їх дослідження становлять інформаційні права, а саме можливості пошуку, одержання, поширення тощо інформації. Інформаційні права є обов'язковим елементом свободи формування та вираження поглядів людини, а їх дослідження – важливою складовою частиною розвитку загальної теорії прав людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інформаційні права як складова частина свободи вираження поглядів людини привертають увагу багатьох українських та зарубіжних дослідників різних напрямів юридичної науки: В. Бенедика, В. Гвоздева, О. Жуковської, М. Кеттемана, Т. Менделя, М. Муратова, Е. Тітко та інших. Окремі вчені розглядають інформаційні права як елементи права на інформацію, однак не наголошують на тому, що вони є складниками свободи вираження поглядів (С. Галесев, А. Марущак, О. Нестеренко, А. Рагнікова).

Різні правові аспекти феномена інформації досліджують вітчизняні та зарубіжні вчені (Б. Гоголь, О. Кохановська, Л. Кузенко, Є. Петров та інші), однак комплексні дослідження, присвячені саме загальнотеоретичним аспектам інформаційних прав як складової частини свободи вираження поглядів, у вітчизняній юриспруденції відсутні.

Мета статті – аналіз теоретико-правових аспектів інформаційних прав як основи свободи формування та вираження поглядів людини.

Виклад основного матеріалу. Зміст, структура свободи вираження поглядів як суб'єктивного юридичного права, принципи на яких вона базується, відображені насамперед у Конституції України (ст. 34), Законі України «Про інформацію» (1992 р.) (у редакції Закону України від 13.01. 2011 р.); Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1992 р.). У низці інших нормативно-правових актів визначені юридичні засоби реалізації, охорони та захисту цієї свободи загалом, а також окремих її елементів (можливостей). Складовими частинами національного законодавства України є також Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (далі – МПГПП) (ООН, 1966 р., ст. 19) та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рада Європи, 1950 р.) (далі – Євроконвенція).

У МПГПП проголошено, що «кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів» (ч. 1 ст. 19); «кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, отримувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій розсуд» (ч. 2 ст. 19).

Структурними елементами свободи вираження поглядів, згідно з Євроконвенцією (ст. 10), є такі можливості людини: дотримуватися своїх поглядів; одержувати інформацію та ідеї; передавати інформацію та ідеї. На відміну від МПГПП, в Євроконвенції на важливій можливості людини шукати інформацію не наголошено.

Отже, згідно з МПГПП та Євроконвенцією так звані інформаційні права (можливості шукати, одержувати, поширювати будь-яку інформацію) є складовою частиною свободи вираження поглядів людини. На нашу думку, можливості пошуку, доступу, отримання інформації та ідей становлять основу свободи формування поглядів. Свобода ж вираження поглядів забезпечується шляхом поширення, передачі інформації й ідей, а не через доступ до них, їх пошук, одержання. Це означає, що інформаційні права як складова частина свободи поглядів людини мають подвійне підпорядкування – належать як до права на формування її поглядів, так і до права на їх вираження.

На нашу думку, структурними елементами свободи вираження поглядів є також можливості людини змінювати

свої погляди; не виражати своїх поглядів; відмовлятися від своїх поглядів – вони теж повинні бути зафіксовані в основних міжнародних актах з прав людини та в законодавстві України (ст. 34 Конституції України; Законі України «Про інформацію»).

У Конституції України проголошено низку важливих принципів, на яких ґрунтується свобода вираження поглядів, а саме:

- суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності (ч. 1 ст. 15);

- жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова (ч. 2 ст. 15);

- цензура заборонена (ч. 3 ст. 15);

- забезпечення інформаційної безпеки, поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України, забезпеченням економічної безпеки, є однією з найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу (ч. 1 ст. 17);

- забезпечення вільного і всебічного розвитку особистості в суспільстві (ст. 23).

Конституція України гарантує кожному «право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» (ч. 1 ст. 34); «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» (ч. 2 ст. 34).

Отже, Конституція України проголошує окремі можливості кожного, це:

- свобода думки і слова;

- право на вільне вираження своїх поглядів і переконань;

- право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (так звані інформаційні права).

Згідно з Конституцією України так звані інформаційні права не є складовою частиною свободи вираження поглядів, як це проголошено в основних міжнародних документах з прав людини. При цьому О. Жуковська стверджує, що в загальному плані на рівні конституційних норм положення ч. 1 ст. 10 Євроконвенції в усіх своїх складниках начебто втілені належно [1, с. 515], однак ми із цим не можемо погодитися.

У Законі України «Про інформацію» (ст. 2) серед основних принципів інформаційних відносин виокремлено також гарантованість права на інформацію; свобода вираження поглядів і переконань. У цьому Законі України закріплено: «Кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів» (ч. 1 ст. 5); «держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права та можливості доступу до інформації» (ч. 1 ст. 7).

Отже, згідно із Законом України «Про інформацію»:

- право на інформацію охоплює окремі можливості щодо одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації;

- право на інформацію не входить до складу свободи вираження поглядів, як це проголошено в основних міжнародних документах з прав людини.

У Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» наголошено, що свобода слова та можливість вільного вираження в друкованій формі своїх поглядів і переконань означають право кожного вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих ЗМІ, крім випадків, визначених законом (ст. 2). Отже, в даному Законі України, на відміну від Закону України «Про інформацію», інформаційні права (можливості шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію) є

структурними елементами свободи вираження поглядів у друкованій формі.

Як висновок: трактування свободи вираження поглядів людини в основних міжнародних документах з прав людини та в Конституції України не є однаковим. Інформаційні права як структурні елементи суб'єктивного юридичного права на свободу вираження поглядів у Конституції України не відображені, тому пропонуємо їх в такому статусі закріпити.

У Законі України «Про інформацію» необхідно також проголосити, що право на інформацію, яке охоплює окремі інформаційні можливості кожного, також є елементом свободи вираження поглядів.

До того ж, доцільно в основних міжнародних актах з прав людини і в Конституції України проголосити не лише свободу вираження поглядів, а й свободу їх формування.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники по-різному трактують інформаційні права людини та їх місце в структурі свободи вираження поглядів.

Дослідниця Е. Тітко, окресливши свободу вираження поглядів як ознаку некорумпованого суспільства [2, с. 393], сформулювала таке її визначення: «Це сукупність прав людини, які реалізуються шляхом пошуку, збору, отримання і поширення будь-якої інформації публічно чи особисто, письмово чи усно, дією чи бездіяльністю, зображенням чи рухом або в інший спосіб – на свій розсуд у всіх сферах суспільного життя, що дає змогу «бути почутим» без втручання органів державної влади і незалежно від державних кордонів» [3, с. 16–17]. Як бачимо, Е. Тітко акцентувала увагу на окремих можливостях свободи вираження поглядів, пов'язаних з інформацією й ідеями.

В. Гвоздев визначив три етапи здійснення свободи вираження поглядів, а саме: 1) свобода думки; 2) свобода слова; 3) свобода преси [4, с. 14]. Подібне трактування свободи слова запропонував В. Павликівський, який стверджує, що «на сьогодні зміст свободи слова включає: 1) свободу думки; 2) безпосередню свободу слова, тобто свободу висловлювань, переконань у будь-якому вигляді (усно, письмово, за допомогою зображення тощо); 3) свободу використання інформації (її отримання, зберігання та поширення)» [5, с. 404].

М. Муратов, розглянувши свободу слова в структурі правового статусу особистості, виокремив значну кількість її елементів (правомочностей), серед яких і можливості вільно збирати, отримувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими способами, незалежно від державних кордонів [6].

Дослідник Т. Мендель характеризує свободу інформації як основне право людини, причому здебільшого як аспект права на свободу вираження поглядів. Це зумовлено політикою та практикою національних урядів та міжнародних міжурядових організацій. Учений наголошує, що свобода інформації особливо чітко окреслює право на доступ до інформації, якою володіють державні органи. Однак дана свобода все більше сприймається і як така, що охоплює також право на правду, яка передбачає позитивний обов'язок держави інформувати громадян про серйозні випадки порушення прав людини та інші трагічні громадські події [7].

Структура свободи вираження поглядів є об'єктом уваги дослідників Вольфганга Бенедика та Маттіаса Кеттемана. Вони доводять, що «свобода вираження поглядів як право людини складається з кількох компонентів: свободи дотримуватися певних поглядів, свободи виражати свої погляди – це так звана «свобода вираження поглядів» та свободи інформації. Похідними від цих прав є свобода преси та свобода ЗМІ» [8, с. 25].

Отже, інформаційні права, свободу інформації загалом, зазначені вчені розглядають як структурні елементи свободи вираження поглядів.

Розглянемо позиції дослідників, які вважають, що інформаційні права виступають окремими елементами пра-

ва на інформацію, і не наголошують, що вони входять в структуру свободи вираження поглядів.

Так, зарубіжний дослідник С. Галєєв стверджує, що право особи на інформацію є самостійним правом – це підтверджується аналізом нормативно-правових актів і розвитком науки «інформаційне право». Найбільш тісно воно пов'язане з групою політичних прав і групою особистих прав, оскільки інформація може мати різний характер (суспільно вагома й особиста). Правовідносини, пов'язані з пошуком, одержанням, поширенням тощо суспільно вагомої інформації, належать до політичних прав, а правомочності, пов'язані з циркуляцією даних особистого характеру, які мають значення для приватного життя людини є особистим правом [9].

А. Ратнікова доводить, що право кожної людини на інформацію серед інших прав – цивільних, економічних, політичних, культурних, соціальних тощо – має особливе значення. Це зумовлено тим, що воно прямо або побічно стосується інших прав і свобод людини і громадянина, представлене в суспільній свідомості, відносинах влади, права, власності [10].

А. Марущак суб'єктивне право на інформацію визначає так: «Це гарантована державою можливість фізичних, юридичних осіб і держави (державних органів) вільно одержувати, використовувати, поширювати та зберігати відомості, необхідні їм для реалізації своїх прав, законних інтересів, здійснення завдань і функцій» [11, с. 108].

Дослідниця О. Нестеренко пропонує закріпити в Конституції України два окремих права – свободу інформації (можливість вільного створення, зберігання, поширення й отримання інформації з загальнодоступних джерел) і право на доступ до інформації про діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, приватних юридичних осіб [12, с. 16–17].

Окремі дослідники, наприклад Н. Кушакова, право на інформацію розглядає в декількох аспектах: як особисте право кожного, як складову частину права на самовираження [13, с. 52] і як самостійне конституційне право, яке дає змогу людині вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію будь-яким чином [14, с. 8].

Як висновок: розглянуті поняття права на інформацію в основному окреслені через правомочності суб'єктів отримувати, шукати, зберігати, поширювати інформацію тощо. Названі дослідники не оцінюють право на інформацію як складову частину свободи вираження поглядів – вони трактують його як окреме самостійне право.

На нашу думку, можливість людини отримувати, шукати, зберігати, фіксувати тощо інформацію – це окремі інформаційні права, які становлять основу її свободи формування та вираження поглядів.

Основою інформаційних прав є інформація. У ст. 1 Закону України «Про інформацію» вона окреслена так: «Це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді». Інформація є обов'язковим компонентом спілкування людей, фундаментом у різноманітних взаємних стосунках людини і держави [15, с. 14].

Для порівняння: згідно із Законом Республіки Молдови «Про свободу вираження поглядів» (2010 р.) «інформація – це будь-яке твердження про факт, погляд чи ідею в текстовій, звуковій і/чи зоровій формі» (ст. 2 Основні поняття) [16].

О. Кохановська запропонувала визначення інформації як «нематеріального немайнового блага особливого роду, яке нерозривно пов'язане з життям, з його виникненням і закінченням, яке проявляється як особисте немайнове благо, як результат впливу на людину та інших суб'єктів та об'єктів права, як результат інтелектуальної творчої діяльності і як відомості про осіб, події та явища, предмети, об'єкти і процеси, незалежно від форми їх представлення» [17, с. 4].

Є. Петров визначив інформацію як продукт діяльності людини, зорієнтований на формування нових відомостей або зняття відомостей з інших об'єктів матеріального або духовного світу, для об'єднання цих відомостей у певний продукт та товар, необхідний для суспільства [18, с. 4].

Як висновок: поняття інформації ширше, ніж поняття поглядів. Інформація може акумулювати в собі знання. Погляди людини – це судження людини, в котрих виражається її ставлення ймовірнісного характеру до будь-яких теперішніх, минулих, майбутніх явищ, подій, фактів, процесів дійсності або дається їх оцінка [19, с. 11].

Відображення інформаційних прав у структурі свободи вираження поглядів як суб'єктивного юридичного права свідчить про те, що ця свобода трактується доволі широко.

Висновки. Міжнародне інформаційне право та інформаційне позитивне право є важливими інструментами і

гарантіями реалізації свободи формування та вираження поглядів.

Трактування свободи вираження поглядів людини в основних міжнародних документах з прав людини та в Конституції України не є однаковим. Інформаційні права як структурні елементи суб'єктивного юридичного права на свободу вираження поглядів у Конституції України та в Законі України «Про інформацію» не відображені, тому пропонуємо їх у такому статусі закріпити.

Інформаційні права як складова частина свободи поглядів людини мають подвійне підпорядкування – належать як до права на формування її поглядів, так і до права на їх вираження. Відповідно, пропонуємо в основних міжнародних актах із прав людини і в Конституції України проголосити не лише свободу вираження поглядів, а й свободу їх формування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жуковська О.Л. Право на свободу слова та інформації в українському законодавстві та судовій практиці (деякі аспекти проблеми). Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст /за ред. О.Л. Жуковської. Київ: ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. 960 с.
2. Тітко Е.В. Стандарти та розуміння права на свободу вираження поглядів на теренах України. Часопис Київського університету права. 2011. № 14. С. 393–397.
3. Тітко Е.В. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід Європейського суду з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
4. Гвоздев В.М. Проблема й поняття свободи преси: сутність, зміст, структура: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2004. 20 с.
5. Павликівський В. . Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні: монографія. Харків: Панов, 2016. 488 с.
6. Муратов М.Я. Право на свободу слова (История и современность): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений». Москва, 2002. URL: <http://www.disserscat.com>.
7. Mendel T. Freedom of Information as an Internationally Protected Human Right. Comparative Media Law Journal. January-June 2003. No. 1. URL: <https://www.article19.org/data/files/pdfs/publications/foi-as-an-international-right.pdf>.
8. Бенедек В., Кетteman М. Свобода вираження поглядів та інтернет. Страсбург: Вид-во Ради Європи, 2013. 206 с. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168059936a>.
9. Галеев С.А. Административно-правовые отношения в обеспечении права граждан на информацию: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.14 «Административное право; финансовое право; информационное право». Москва, 2002. URL: <http://www.disserscat.com>.
10. Ратникова А.Е. Уголовно-правовое обеспечение права на информацию: сравнительно-правовое исследование: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Владимир, 2006. URL: <http://www.disserscat.com>.
11. Марущак А.І. Інформаційне право: доступ до інформації: навч. посіб. Київ: КНТ, 2007. 532 с.
12. Нестеренко О.В. Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право». Харків, 2008. 20 с.
13. Кушакова Н. Конституційне право на інформацію в Україні: сучасний підхід. Право України. 2002. № 12. С. 51–55.
14. Кушакова Н.В. Конституційне право на інформацію в Україні (порівняльний аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2003. 17 с.
15. Кузенко Л.В. Правове регулювання права громадян на інформацію в сфері державного управління: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право». Харків, 2003. 20 с.
16. Закон Республики Молдова от 23.04.2010 № 64 «О свободе выражения мнения». URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=335145&lang=2>.
17. Кохановська О.В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні: автореф. дис. ... д-р юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2006. 34 с.
18. Петров Є.В. Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2003. 20 с.
19. Ярмол Л.В. Поняття, значення, види поглядів та уявлень людини (теоретико-правове дослідження). Держава та регіони. Сер.: «Право». 2017. № 4(58). С. 8–14.